अङ्क-योजना (Marking Scheme)

आदर्श-प्रश्न-पत्रम् -2017

संस्कृतम् {ऐच्छिकम्}

XII (Sanskrit Elective)

कृपया ध्यान दीजिए –

1. कुछ प्रश्नों के उत्तर विकल्पात्मक भी हो सकते हैं । इस अङ्कयोजना में दिए गए उत्तर निदर्शनात्मक हैं । इनके अतिरिक्त भी सन्दर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अङ्क दिए जाएँ ।
2. अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं । विद्यार्थी अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं, इसके लिए भी अङ्क दिए जाए। विद्यार्थी उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते तो अंशतः अङ्क काटे जाएँ सम्पूर्ण नहीं ।
3. त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ न कि पूरे अङ्क ।
4. आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अङ्क अवश्य दिए जाएँ ।

सङ्केतात्मक उत्तर व अङ्क विभाजन

खण्ड : क (SECTION A)

अपठितांश - अवबोधनम्

UNSEEN READING COMPREHENTION

1. प्रथमः अनुच्छेदः

अ एकपदेन उत्तरत (प्रत्येक भाग के लिए ½ अङ्क) ½×2=1

(i) सङ्गणकम्

(ii) असाधारणी

ब पूर्णवाक्येन लिखत 2×1=2

यदि वयं सङ्गणकप्रयोगे जागरूकाः न भविष्यामः तर्हि बुद्धेः विकासः अवरुद्धः भविष्यति |

स यथानिर्देशम् उत्तरत (प्रत्येक भाग के लिए ½ अङ्क) ½×4=2

(i) करोति

(ii) सङ्गणकाय

(iii) व्यापकः

(iv) कर्म

द्वितीयः अनुच्छेदः

अ एकपदेन उत्तरत (प्रत्येक भाग के लिए 1अङ्क) 1×2=2

(i) पार्वती

(ii) वटुना

ब पूर्णवाक्येन लिखत **2×1=2**

वस्तुतः वटुः स्वयं शिवः आसीत्।

स यथानिर्देशम् उत्तरत (प्रत्येक भाग के लिए 1अङ्क) **1×4=4**

(i) पार्वती

(ii) वटवे

(iii) कठिनम्

(iv) विहाय

द शीर्षकम् **2**

पार्वत्याः तपः / पार्वत्याः परीक्षा (इसके अतिरिक्त अन्य उचित विकल्प के भी अंक दिए जाएँ)

खण्ड : ख (SECTION B)

संस्कृतेन रचनात्मककार्यम्

SANSKRIT WRITING SKILLS 15 Marks

2. कथापूर्तिः (प्रत्येक भाग के लिए 1 अङ्क) **5**

(1) वनस्य (2) विश्रान्तुम् (3) भल्लूकम्

(4) भयभीतौ (5) आरुह्य (6) भूमौ

(7) मृतम् (8) अवातरत् (9) कर्णयोः

(10) मैत्री

3. अनुच्छेदलेखनम् **(प्रत्येक भाग के लिए 1 अङ्क)** **5**

बच्चों से सरल वाक्य रचना अपेक्षित है। इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्त्वपूर्ण नहीं है। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अङ्क दिए जाएँ। मञ्जूषा में दिए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं – आवश्यक नहीं। वे स्वयं के शब्दों का प्रयोग कर वाक्य निर्माण कर सकते हैं।बच्चे स्वयं भी मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि बदल सकते हैं , अतः अङ्क दिए जाएँ। त्रुटियों के अङ्क अंशतः काटे जाएँ। पूर्णतया शुद्ध होने पर ही **5** अङ्क दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अङ्क है।

खण्ड : ग (SECTION C)

पठितांशावबोधनम्, संस्कृतसाहित्यस्य च परिचयः

पठितांश अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य-परिचय

Reading Comprehension and Introduction to History of Sanskrit Literature 40+10= 50 Marks

4. **अधोलिखितगद्यांशं , पद्यांशं , नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् यथानिर्देशं संस्कृतेन उत्तरत।**

क. गद्यांशः

1. **एकपदेन उत्तरत।**एक शब्द में उत्तर लिखिए। Answer in one word only. **½ ×2=1**

i. पृथिव्याः ii. परमेश्वरः

2. पूर्णवाक्येन लिखत । पूर्ण वाक्य में उत्तर लिखिए | **1×2=2**

i. पृथिव्याः अतल-वितल-सुतल-तलातल-रसातल-पातालाख्यानि सप्तपुटानि उच्यन्ते ।

3. यथानिर्देशम् उत्तरत । यथा निर्देश उत्तर दीजिए | Answer as directed . **1×2=2**

i. सप्त ii. परमेश्वरः

ख. पद्यांशः

1. एकपदेन उत्तरत । एक शब्द में उत्तर लिखिए। Answer in one word only. **½ ×2=1**

i. परगुणपरमाणून् ii. त्रिभुवनम्

2. पूर्णवाक्येन लिखत | पूर्ण वाक्य में उत्तर लिखिए | 2×1=2

i. सज्जनाः मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः भवन्ति ।

3. यथानिर्देशम् उत्तरत । यथा निर्देश उत्तर दीजिए | Answer as directed . 1×2=2

i. उपकारः ii. सन्तः

ग . नाट्यांशः

1. एकपदेन उत्तरत ।एक शब्द में उत्तर लिखिए। Answer in one word only. **½ ×2=1**

i. अश्वमेधिकः ii. कुमारः

2. पूर्णवाक्येन लिखत । पूर्ण वाक्य में उत्तर लिखिए । **1×2=2**

i. प्रत्येकं शतसंख्याः कवचिनो दण्डिनो निषङ्गिगणश्च रक्षितारः।

3. यथानिर्देशम् उत्तरत । यथा निर्देश उत्तर दीजिए । Answer as directed . **1×2=2**

i. विप्रत्ययः ii. अयम्

5. शब्दार्थान् मिलयित्वा लिखत । शब्दों का अर्थों से मिलान कीजिए । **½ × 4=2**

i. मरालस्य हंसस्य ii. विधात्रा ब्रह्मणा

iii. पर्वतीकृत्य विशदीकृत्य iv.अवलम्बते आश्रयते

6. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत । **1 × 4=4**

i. भगवान् **कं** दीर्घजीवनं कारयतु ?

ii. तस्य **केन** सह कश्चित् सम्पर्कः नास्ति ?

iii. रामभद्रस्य एष दारकः अस्माकं **के** शीतलयति ?

iv. अतिजवेन दूरमतिक्रान्तः स **कीदृशः/कः** दृश्यते?

7. अधोलिखितभावार्थयोः रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापदसहायतया कुरुत । **3 + 3 = 6**

भावर्थः - श्रीकृष्णस्य अर्जुनं प्रति गीतायाम् अयम् उपदेशः। हे अर्जुन ! i. महापुरुषः लोके यत् यत् आचरणं ii . प्रस्तौति तत् तत् एव आचरणम् अन्ये जनाः अपि कुर्वन्ति । स श्रेष्ठः जनः यत् iii. प्रमाणं प्रस्तौति अन्ये अपि तमेव अनुसरन्ति ।

भावर्थः - कवेः भर्तृहरेः इदं पद्यम् । एतदनुरूपं ब्रह्मणा i. मूर्खाणां कृते आत्मवशं निश्चितरूपेण

हितकारि मौनाख्यं गुणम् ii. अज्ञतालोपकम् विरचितम् । एतत् च प्रायः iii. विद्वन्मण्डले विशेषेण तेषां आभरणं भवति ।

8. अधोलिखितयोः अन्वययोः रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत । **1½+1½ = 3**

अ. अन्वयः – i. यद्यपि सर्वत्र नीरजराजितम् ii. नीरं अस्ति, (तथापि) मरालस्य

iii. मानसं मानसं विना न रमते ।

आ. अन्वयः -वरतन्तुः शिष्यः कौत्सः i. उपात्तविद्यः गुरुदक्षिणार्थी विश्वजिति ii. अध्वरे निःशेषविश्राणितकोषजातम् तं क्षितीशं iii. प्रपेदे ।

9. **यथानिर्देशम् उत्तरत** |यथा निर्देश उत्तर दीजिए | Answer as directed .

अ. कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत । कर्ता एवं क्रियापद चुनिए । 1x2=2

i. चेत् त्वमेवतनुषे । त्वं तनुषे ।

ii. केयूराणि न भूषयन्ति पुरुषम् । केयूराणि भूषयन्ति ।

आ. विशेष्यविशेषणं चिनुत । विशेष्यविशेषण चुनिए । 1x2=2

i. अहं निश्चिन्ततया एकं निःश्वासम् । एकं -निःश्वासम्

ii. यथा सप्तगगनानि तद्वत् पृथिव्याः । सप्त – गगनानि

इ. अधोलिखितपङ्क्त्योः रेखाङ्किते सर्वनापदे काभ्यां प्रायुक्ते ? 1x2=2

i. <u>स</u> यत्प्रमाणं कुरुते । सज्जनाय / श्रेष्ठजनाय

ii. <u>तस्याः</u> दार्शनिकैः सप्तधा विभागः कृतः । पृथिव्यै

ई. कः कं कथयति ? कौन किससे कह रहा है ? Who is saying to whom ? 1x2=2

i. जात ! अस्ति ते माता ? स्मरसि वा तातम् ? कौसल्या लवं प्रति

ii. भगवतः सुगृहीतनामधेयस्य वाल्मीकेः । लवः कौसल्यां प्रति

उ. समानार्थकं पदं चिनुत । समानार्थक पद चुनिए । Select and write the synonyms. 1x2=2

सूर्यः - अर्कः मेघः - पयोदः

10. क. अधोलिखितलेखकानां कस्याप्येकस्य काव्यस्य नाम लिखत । **1x 5 = 5**

भारवी-किरातार्जुनीयम्, वेदव्यासः-महाभारतम् , माघः- शिशुपालवधः , कालिदासः - रघुवंशः , बाणभट्टः - हर्षचरितम् । (अत्र अन्येऽपि ग्रन्थाः भवितुम् अर्हन्ति)

ख. अधोलिखितरचनानां लेखकानां नामानि लिखत । **1x 5 = 5**

शिवराजविजयः – अम्बिकादत्तव्यासः, वृत्तरत्नाकरः -भट्टकेदारः, छन्दोमञ्जरी-गङ्गादासः , नीतिशतकम्-भर्तृहरिः , प्रबन्धमञ्जरी - हृषीकेशभट्टाचार्यः

खण्ड : घ (SECTION D)

छन्दोऽलङ्कारः (छंद एवं अलंकार)

Metres and Figures of Speech 20 Marks

11. **अ. प्रश्नान् उत्तरत ।** प्रश्नों के उत्तर दीजिए । Answer the questions. 1x2=2

i. यगणस्य रूपं लिखत । (।ऽऽ)

ii. पावका अत्र कोगणः ? (रगण)

ब. अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत । निम्नलिखित परिभाषाओं को पूरा कीजिए । 1x4=4

i. अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ पादौ यदीयावुपजातयस्ताः ।

ii. ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः ।

iii. रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभलागः शिखरिणी ।

iv.सूर्याश्वैर्यदि मासजौसततगाः शार्दूलविक्रीडितम् ।

स. अधोलिखित-पङ्क्त्योः किं किं छन्दः ? निम्नलिखित पंक्तियों में कौन कौन से छन्द हैं ? 1x2=2

i. मनो मे संमोहस्थिरमपि हरत्येषबलवान् । (शिखरिणी)

ii. मम हि पितृभिरस्य प्रस्तुतो ज्ञातिभेदः । (मालिनी)

द. एकस्य छन्दसः उदाहरणं लिखत । किसी एक छंद का उदारण लिखिए । 2x1=2

वसन्ततिलका - पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान्प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥

12. **अ. कस्यचिदेकस्य शब्दालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत ।** 3x1=3

यमकः - सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः ।
क्रमेण तेनैवावृत्तिर्यमकं विनिगद्यते ॥
उदाहरणम् - अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजराजीतम् ।
रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ॥

ब. केवलमेकस्य अर्थालङ्कारस्य लक्षणमुदाहरणं च लिखत । 3x1=3

उपमा- साधर्म्यमुपमा भेदे ।
रविसङ्क्रान्तसौभाग्यस्तुषारारुणमण्डलः।
निःश्वासान्ध इवादर्शश्चन्द्रमा न प्रकाशते ॥

स. **अधोलिखितपङ्क्त्योः के अलङ्काराः इति लिखत** ? 1x2=2

i. रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना । (यमकः)

ii. रविसङ्क्रान्तसौभाग्यस्तुषारारुणमण्डलः। (उपमाः)

द. अधोलिखितपरिभाषाद्वयं पूरयत । निम्नलिखित परिभाषाओं को पूरा कीजिए । 1x2=2

i. भवेत् सम्भावनोत्प्रेक्षा प्रकृतस्य परात्मना ।।

ii. सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः ।

******